

**NGĀ TIKANGA
WHAKAPĀHO
MŌ NGĀ
WHAKAATURANGA
PŌTITANGA**

HE MEA HANGA E NGĀ KAIWHAKAPĀHO ME TE BSA, Ā, I TUKUNA KIA MANA ATU I TE
1 O HŪRAE 2023

Broadcasting Standards Authority
Te Mana Whanonga Kaipāho

Level 2 | 119 Ghuznee Street
Wellington 6011 | New Zealand

T: (04) 382 9508 | **FREEPHONE:** 0800 366 996

E: info@bsa.govt.nz

www.bsa.govt.nz

KUPU WHAKATAKI

E herea ia kaiwhakapāho e te Ture Whakapāho 1989 kia ū i roto i ngā whakaaturanga me ā rātau kauhau, ngā paerewa e ū ana ki ngā āhuetanga pērā i te tikanga pai, whanonga tika, te ture me ngā tikanga, me te tūmataitinga.

Kei runga i Te Mana Whanonga Kaipāho (BSA) mō te whakahaere i ngā kaupapa tikanga, te whakarite i ngā amuamu ōkawa me te whakatenatena i ngā kaiwhakapāho ki te waihanga me te whai i ngā Ngā Tikanga Whakapāho e tika ana.

Ko te kaupapa o Ngā Tikanga Whakapāho nei he whakaatu i ngā mātāpono hira e whakature ana i ngā kaupapa i roto i ngā whakaaturanga pōtitanga. Kei runga i ngā kaiwhakapāho ki te whakarite kei te ū ngā whakaaturanga pōtitanga ki ngā paerewa pāhotanga.

I raro i te wāhanga 14 o Te Ture Pire Motika o Aotearoa 1990, kei roto ko te motika mana whakapuaki. He motika hira tēnei i roto i tētahi iwi manapori, ā, he mea hira hoki i mua i tētahi pōtitanga whānui, e ngana ana ngā rōpū tōrangapū me ngā kaitōrangapū ki te whakaawe i ngā whakaaro o ngā kaipōti, ka mutu kei te rapu mōhio te hunga mātakitaki kia eke i a rātau ngā whakataunga pōti i runga i te mōhio. Ina tukuna e Te Mana Whanonga Kaipāho ngā whakatau mō ngā amuamu, ka whai whakaaro me te whakatinana i te Ture Pire Motika o Aotearoa.

Ka tukuna tonutia atu he amuamu ki te BSA mēnā ko te whakaaro kāore tētahi whakaaturanga pōtitanga i te ū ki tētahi, ētahi rānei o ngā paerewa pāhotanga kei roto i Ngā Tikanga nei. Ka ngana te BSA kia wawe tonu te whakarite i aua amuamu.

MŌ NGĀ TIKANGA

Kei raro ngā whakaaturanga pōtitanga i ngā paerewa pōtitanga pērā i ētahi atu whakaaturanga.

Nō reira, me pānui te Tikanga nei i te taha o te Tikanga Paerewa Pāhotanga i Aotearoa. E wātea ana te Tikanga mai i Te Mana Whanonga Kaipāho mō te koreutu, ā, ka taea anō te tikiake mai i www.bsa.govt.nz. Kei reira tētahi aweretanga ki tēnei: kāore te whakaritenga ki te whakatakoto i ngā tūmomo whakaaro hira mō ngā take taupatupatu e pā ana ki te iwi whānui (te paerewa 'tautika' i roto i te Tikanga) i te hāngai ki ngā whakaaturanga pōtitanga (tirohia te wāhanga 73 o te Ture Pāhotanga).

I runga i te mōhio ki te horopaki motuhake o ngā pōtitanga whānui, ko ngā paerewa pōtitanga pērā i te tōkeke me te tika ka pā ki ngā whakaaturanga pōtitanga e manaaki ana i te hira o te mana whakapuaki tōrangapū me te tautohetohe.

Ko ngā amuamu mō ngā whakaaturanga pōtitanga ka tuku hāngai tonu ki te BSA.

HE AHA TE 'WHAKAATURANGA PŌTITANGA'?

Ko te tikanga o te 'whakaaturanga pōtitanga' he whakaaturanga tērā ka:

- akiaki, ka whakatenatena rānei, e mea ana rānei kei te akiaki, whakatenatena rānei i ngā kaipōti kia pōti mō tētahi rōpū, mō tētahi kaitono rohe pōti rānei; tērā rānei
- akiaki, ka whakatenatena rānei, e mea ana rānei kei te akiaki, whakatenatena rānei i ngā kaipōti kia kaua e pōti mō tētahi rōpū, mō tētahi kaitono rohe pōti rānei; tērā rānei
- taunaki tautoko mō tētahi kaitono rohe pōti, rōpū rānei; tērā rānei
- whakahē i tētahi kaitono rohe pōti, rōpū rānei; tērā rānei
- pānui haere i ngā hui kua tū, ka tū rānei e pā ana ki te pōtitanga.”

(tirohia te wāhanga 69 o te Ture Pāhotanga).

Ko te āhua o ngā whakaaturanga pōtitanga he whakaaturanga whakatairanga/hāpai poto, pānuitanga pāhotanga rānei i runga pouaka whakaata, reo irirangi rānei, mō ngā rōpū tōrangapū, ngā kaitono rohe pōti rānei. Ka taea ngā amuamu mō ēnei whakaaturanga te tuku hāngai tonu ki te BSA.

Ko te whakamārama a te Kōti Pīra mō ngā whakaaturanga pōtitanga ko ērā e whakapāhotia anake *mō ngā rōpū tōrangapū, kaitono tōrangapū rānei* – kāore i kōkiritia e ngā kaiwhakapāho, e rōpū kē rānei (*Te Kaitiaki Take Kōwhiri ki a Watson & Jones, CA239/2015 [2016] NZCA 512, 20 Whiringa-ā-nuku 2016*).

Ko ētahi atu whakaaturanga mō ngā take pōtitanga (pērā i ngā pitopito kōrero, kōrero, take o te wā, whakangahau, pakipūmeka) kāore i raro i te Tikanga Whakaaturanga Pōtitanga. Engari, me ū tonu ērā ki ētahi atu paerewa pāhotanga hāngai kei roto i te Tikanga Paerewa Pāhotanga i Aotearoa. Me mātua tuku ngā amuamu mō aua whakaaturanga ki te kaiwhakapāho i te tuatahi.

Ko te tikanga o te 'pōtitanga' ko te pōtitanga whānui, he pōtitanga motuhake rānei mō ngā mema, te mema rānei o te Whare o Ngā Māngai. Kāore ngā pōtitanga kāwanatanga ā-rohe i raro i Ngā Tikanga Whakaaturanga Pōtitanga.

Ka taea anake ngā whakaaturanga pōtitanga te whakapāho i te 'wā pōtitanga' (te wā e tīmata ana me te rā karanga pōtitanga (te rā ka whakapuakina te pōtitanga), ā, ka mutu i te rā i mua i te rā pōti).

ĒTAHI ATU MOMO PĀNUITANGA PŌTITANGA: MANA WHANONGA PĀNUITANGA

Kāore ngā pānuitanga pōtitanga i rō pāpāho i tua atu i te pouaka whakaata (pērā i te pepa, papapānui, mātārere, whare pikitia me te tuihono – me te pāpāho pāpori) i raro i tēnei tikanga.

Kāore hoki ngā pānuitanga pōtitanga i rō pāpāho (tae atu ki te pouaka whakaata me te reo irirangi) nā ngā rōpū kē (kaua ngā kaitono/rōpū tōrangapū ake) i raro i tēnei tikanga.

Ko ngā amuamu mō auau pānuitanga pōtitanga me tuku, ina whakaaetia, te tuku ki Te Mana Whanonga Pānuitanga (tirohia Ngā Whakapā).

NGĀ KAUPAPA PŌTITANGA ĒTITA: KAUNIHERA PĀPĀHO

Ko ngā amuamu mō ngā take pōtitanga i rō kaupapa ētita i roto i ngā whakaputanga mema o te Kaunihera Pāpāho o Aotearoa ka taea te tuku mā te tukanga amuamu a te Kaunihera Pāpāho o Aotearoa (tirohia Ngā Whakapā).

TE KAITIAKI TAKE KŌWHIRI

Ko ngā amuamu, pātai rānei mō ētahi atu whakaritenga e pā ana ki ngā whakaaturanga pōtitanga (i raro i te Ture Pāhotanga), ngā pānuitanga pōtitanga (i raro i te Ture Pōtitanga), pērā i ngā tauākī kaiwhakatairanga, pūtea, me te whakamanatanga, me tuku ki Te Kaitiaki Take Kōwhiri (tirohia Ngā Whakapā).

Mō ētahi atu tohutohu mō ngā kaupapa pōtitanga, ā, ki hea tuku ai ngā amuamu kei te paetukutuku a Te Mana Whanonga Kaipāho (www.bsa.govt.nz).

NGĀ PŪTAKE MŌ TĒTAHI AMUAMU ŌKAWA

E whakapae ana ngā amuamu ōkawa kāore i eke i te kaiwhakapāho kia ū ia ki tētahi, ētahi rānei o ngā paerewa pāhotanga e whai ake:

PAEREWĀ E1 - Ngā Whakaaturanga Pōtitanga Kei Raro i Tērā Atu Tikanga

PAEREWĀ E2 - Kaitaunaki Whakaaturanga Pōtitanga - Te Wehewehe Mōhiohio Meka mai i Ngā Whakaaro, Kaitaunaki rānei

PAEREWĀ E3 - Tūtaratanga

PAEREWĀ E4 - Ngā Whakaaturanga Whakakotiti

ME PĒHEA TE TUKU AMUAMU ŌKAWA

Ko ngā amuamu ōkawa mō tētahi whakaaturanga pōtitanga me mātua:

- tuku ā-tuhi
- tuku hāngai atu ki te BSA i roto i te 60 rā mahi o te pāhotanga.

Me tino whakahua ngā amuamu ōkawa:

- he amuamu ōkawa mō tētahi whakaaturanga pōtitanga
- i te ingoa o te whakaaturanga
- te rōpū, kaitono rānei kei roto i te pāhotanga
- i hea e whakaaturia ana te pāhotanga (hei tauira, te teihana, hongere)
- te rā me te wā i whakapāhotia
- ngā paerewa, mai i tēnei Tikanga, te Tikanga Paerewa Pāhotanga i Aotearoa hoki/rānei, e whakapaetia ana i takahia, ā, me te pūtake.

E wātea ana ngā tikanga pāhotanga mai i te BSA me tana paetukutuku

Ahako e 60 rā mahi e wātea ana ki ngā kaimuamu ki te tuku i tētahi amuamu **nā te āhua o ngā whakaaturanga pōtitanga ko te nuinga ka tukuna wawetia atu i muri tonu i te pāhotanga.**

NGĀ TIKANGA WHAKAATURANGA PŌTITANGA

E hāngai ana ngā paerewa e whai ake ki ngā whakaaturanga pōtitanga katoa e whakapāhotia ana i Aotearoa.

NGĀ PAERewa

PAERewa E1 – NGĀ WHAKAATURANGA PŌTITANGA KEI RARO I TĒRĀ ATU TIKANGA

Kei raro tētahi whakaaturanga pōtitanga i ngā whakaritenga hāngai katoa a te Tikanga Paerewa Pāhotanga i Aotearoa, hāunga te whakaritenga kia tukuna ngā tūmomo whakaaro hira rerekē mō ngā take hira ki te iwi whānui.

He mea tino pai rawa, waiwai hoki ngā tautohetohe nui, taunakitanga me te whakaputa whakaaro tōrangapū nō tētahi iwi manapori, ā, ko te whakatinana i ngā paerewa pāhotanga he manaaki i tēnei horopaki.

Ngā aratohu:

E1a I tua atu i ngā aratohu tauwhāiti i roto i tēnei tikanga, ka whakamōhio ngā aratohu me ngā kōrero i roto i te Tikanga Paerewa Pāhotanga i Aotearoa i te aromatawainga o ngā whakaaturanga i raro i te paerewa E1.

E1b Ngā Aromatawai Paerewa Tika:

- Ngā kī taurangi e pā ana ki ngā mahi ā muri ake (hei tauira, ngā kī taurangi pōtitanga),

ehara i te tauākī meka, whakaaro rānei, kāore e taea te aromatawai e ai ki te paerewa tika. Me whakarite ēnei tauākī i raro i te paerewa E2. Engari, ko ngā tauākī meka i takea mai ai tētahi kī taurangi mō ā muri ake, ka herea pea ki te paerewa tika.

- Ko te aromatawai mēnā he kōrero meka, kei te whakakotiti rānei tētahi tauākī whakaaturanga pōtitanga ka riro mā te whakamāori a tētahi kaimātakitaki noa, kaiwhakarongo rānei i te horopaki o tētahi whakahau pōti (arā, ka whakamāori te kaimātakitaki noa, kaiwhakarongo rānei i te tauākī ake, hei whakatairanga mārama rānei o ngā kaupapahere rōpū/kaitono, e whakatenatena ana rānei kia pōti mō tētahi kaitono, rōpū tōrangapū rānei).
- Ko te aromatawai mēnā kua ū ki ngā whakaritenga tika ka riro mā tēnā tauākī, mā tēnā tauākī e whakarite (ka mutu kei te horopaki o te whakaaturanga whānui).
- Ka hāngai pea ngā āhuetanga horopaki e whai ake:
 - te whakamahinga o ngā kōrero poto, kōrero whakamōmona rānei mō te āhuetanga taunaki
 - mēnā e hāngai ana te tauākī ake ki tētahi take pōtitanga, kaupapahere a te rōpū rānei e mōhio ai ngā kaimātakitaki, kaiwhakarongo rānei (e iti iho te tūponotanga ka whakakotitihia).

PAEREWĀ E2 – KAITAUNAKI WHAKAATURANGA PŌTITANGA - TE WEHEWEHE MŌHIOHIO MEKA MAI I NGĀ WHAKAARO, KAITAUNAKI RĀNEI

Kei roto pea i tētahi whakaaturanga pōtitanga ko te taupatupatu, taunaki me te tuku whakaaro, engari me mārama te wehe o ngā mōhiohio meka mai i te whakaaro, te taunaki rānei.

Me mātua āhei ki te whakamana i ngā mōhiohio meka.

Ngā aratohu:

E2a Ko ngā taunakitanga (hei tauira, ngā akoranga mātauranga, whakaaro mātanga) e tautoko ana i ngā mōhiohio meka me mātua tika, me pai rawa, ā, me noho wātea, me tuwhera.

E2b Ko ngā pānuitanga pōtitanga e whakatairanga ana i ngā kī taurangi kaupapahere a tētahi rōpū, kaitono rānei, he tino tōrangapū te āhua, he āhuetanga whakamōmona kōrero mō te taunaki, ehara i te mōhiohio meka (me te aha ka taea ēnei te wehewehe).

E2c Ko te tautuku ki tēnei paerewa ka aromatawaitia e ai ki tēnā tauākī, ki tēnā tauākī e whakarite (ka mutu kei te horopaki o te whakaaturanga whānui).

E2d Ko te aromatawai mēnā e mārama ana te wehe i tētahi tauākī hei mōhiohio meka, hei whakaaro, hei taunaki rānei ka whai whakaaro ki:

- te horopaki me te whakaatu (me te wairua) o te whakaaturanga
- te tika (ngā kupu ake) o te tauākī
- mēnā ka taea te tauākī te whakatau kei te tika, kei te hē rānei (he meka), ka taea te taupatupatu, he whakaaro rānei nā te tangata (whakaaro, taunaki)
- he pēhea te whakamāori a tētahi kaimātakitaki noa, kaiwhakarongo rānei

- te tuakiri tōrangapū, te ingoa pai me ngā kaupapahere a te rōpū/kaitono e whakatairangatia ana i roto i te whakaaturanga
- mēnā ka taea te tauākī te whakamāori hei whakapuakitanga o te whakaaro tōrangapū, taunaki, i hangaia rānei hei whakaawe i ngā kaipōti kia pōti mō tētahi rōpū/kaitono
- mēnā ko te take ake he kaupapa i roto i tētahi atu whakaaturanga (hei tauira, i runga pouaka whakaata, reo irirangi, ētahi atu pūhara rānei) ko te tūmanako ia ka tino mōhio ngā kaimātakitaki, kaiwhakarongo rānei ki ētahi atu tirohanga, whakaaro rānei hei whiriwhiri mō te whakatau i tā rātau pōti.

PAEREWĀ E3 – TŪTARATANGA

Ahakoia pea ka whakahē tētahi whakaaturanga pōtitanga i tētahi rōpū tōrangapū, kaitono rānei, kāore e āhei ki te whakauru kaupapa e whakatūtara ana i tētahi rōpū tōrangapū, kaitono rānei.

Ngā aratohu:

E3a Ko te “tūtaratanga” ko te takahi i te ingoa pai o tētahi rōpū tōrangapū, kaitono hoki.

E3b Ko te hiranga o te mana whakapuaki i mua tonu o te pōtitanga whānui, he nui te whakahē, i te nuinga o te wā he kaikino, he weriweri rānei, e hiahia ana hei whakatau mēnā i takahia te paerewa mā te tūtara a tētahi pāhotanga i tētahi rōpū tōrangapū, kaitono rānei.

E3c Ehara i te mea kei te aukati te pāhotanga i ngā kaupapa he:

- meka
- he whakapuakitanga o ngā tino kōrero, tātaritanga, whakaaro, taunaki rānei mō tētahi rōpū tōrangapū kaitono rānei
- he pukuhohe tika tonu, pūhohe rānei.

PAEREWĀ E4 – NGĀ WHAKAATURANGA WHAKAKOTITI

Kaua tētahi whakaaturanga pōtitanga e tāwhai i tētahi whakaaturanga onāianeī, takotoranga, he tuakiri e mōhiotia ana rānei mā tētahi āhuatanga whakakotiti.

Ngā aratohu:

- E4a Ko te arotake mēnā i tāwhaitia e tētahi whakaaturanga pōtitanga tētahi whakaaturanga onāianeī, takotoranga, he tuakiri e mōhiotia ana rānei mā tētahi āhuatanga whakakotiti ka riro mā te whakamāori a tētahi kaimātakitaki noa, kaiwhakarongo rānei (arā, kei te mōhio tētahi kaimātakitaki noa, kaiwhakarongo rānei i te mātakitaki ia tētahi pānuitanga pōtitanga e whakatairanga ana i tētahi rōpū ake, kaitono rānei).
- E4b Kei roto i te aromatawai i ēnei whakaaturanga i raro i tēnei paerewa ko te whai whakaaro ki ēnei e whai ake, ina hāngai ana:
- te āhua me te whānui o te tāwhaitanga
 - mēnā i whakaaturia ngā kara, pepeha, pānuitanga, ētahi atu kōrero whakaatu a te rōpū/kaitono i roto i te whakaaturanga.

NGĀ ARATOHU E HĀNGAI ANA KI NGĀ PAEREWĀ KATOA:

- G1a Ko te arotake i ngā amuamu i tukuna i raro i Ngā Tikanga Whakapāho Mō Ngā Whakaaturanga Pōtitanga ka whai whakaaro ki te hiranga ake o te mana ki te kōrero i mua o tētahi pōtitanga whānui. Nā te uara nui o ngā kōrero tōrangapū i mua o tētahi pōtitanga, me teitei tonu te pae ka ekehia hei whakatau mēnā i takahia e tētahi paerewa i aro i tēnei ngā tikanga nei (arā, me nui tonu te wharanga i pā mai, ka pā mai pea rānei e te whakaaturanga).

NGĀ WHAKAPĀ

08

NGĀ AMUAMU WHAKAATURANGA PŌTITANGA

Te Mana Whanonga Kaipāho

Broadcasting Standards Authority

PO Box 9213
Te Whanganui-a-Tara 6141
Waea: (04) 382 9508
Waea koreutu: 0800 366 996
Īmēra: info@bsa.govt.nz
Tukutuku: www.bsa.govt.nz

NGĀ AMUAMU PĀNUITANGA PŌTITANGA

Advertising Standards Authority

PO Box 10 675
Te Whanganui-a-Tara 6143
Waea: (04) 472 7852
Waea koreutu: 0800 234 357
Īmēra: asa@asa.co.nz
Tukutuku: www.asa.co.nz

NGĀ AMUAMU MŌ NGĀ KAUPAPA ĒTITA

Te kaunihera ao pāpāho o Aotearoa

New Zealand Media Council

PO Box 10 879
Te Whanganui-a-Tara 6011
Waea: (04) 473 5220
Waea koreutu: 0800 969 357
Īmēra: info@mediacouncil.org.nz
Tukutuku: www.mediacouncil.org.nz

ĒTAHI ATU MŌHIOHIO PŌTITANGA

Te Kaitiaki Take Kōwhiri

Electoral Commission

PO Box 3220
Te Whanganui-a-Tara 6140
Waea: (04) 495 0030
Īmēra: enquiries@elections.govt.nz
Tukutuku: www.elections.nz

